

Soldiers, Scholars, and the Public: Archaeology During the First World War in the Ottoman Empire

Ceren Abi¹

Article submitted: 3 September 2021

Article accepted: 10 September 2021

<https://doi.org/10.54930/TARE.2021.6>

Abstract

This article will discuss the opportunities that the First World War created for scholars and soldiers to conduct archaeological excavations and protect cultural artifacts in Ottoman lands, their motivations for doing so, and the reception of these actions by the public. When the war broke out, excavation sites were initially abandoned, scholars on all sides joined the war efforts, and public interest in antiquities waned as the brutality of the conflict grew. However, the war created many new opportunities for all the belligerents to engage in archaeology. At the same time, the aspects of the protection and appreciation of cultural heritage, including archaeology, became tools of war, wielded on the battleground of public opinion.

Keywords:

Archaeology, Cultural Heritage, World War I, Protection, Soldiers

George H. Chase, a professor of archaeology from Harvard University, expected any report on archaeology in 1915 to simply have the phrase “inter arma silet [*sic*] archaeologia.”² To his surprise, this was not the case; instead, archaeology thrived because the First World War provided new opportunities. This article aims to give a bird’s-eye view of the cultural heritage-related activities, especially archaeological and protective measures, undertaken by all the belligerents from both sides who fought in the lands of the Ottoman Empire. It will focus on the intertwined roles and relationships of the scholars, especially archaeologists, and the soldiers.

The First World War started for the Ottomans in October 1914 when they joined the side of the Central Powers (Austria-Hungary and Germany) against the Allied powers (Britain, France, Italy, and Russia, their colonies and especially the ANZAC, and later Greece and the United States) and ended in October 1918 with their defeat. A significant amount of fighting oc-

¹ Ceren Abi, Kadir Has University, ORCID: 0000-0003-0565-0865, ceren.abi@gmail.com

I would like to thank Eoghan Stafford for his invaluable feedback. I would also like to thank the Netherlands Institute in Turkey and the Middle East Technical University Graduate Program of Architectural History for providing me a platform to share earlier versions of this paper and the participants in those talks for their helpful feedback.

² George H. Chase, “Archaeology in 1915,” *The Classical Journal* 12, no. 3 (1916): 200–208. This can be translated as “Amongst the arms the archaeology falls silent,” meaning that the war stops any archaeological activity.

curred all across Ottoman soil. The Ottomans fought on the Caucasian Front against the Russians, in Mesopotamia, Suez, and Palestine against the British, and in Gallipoli against British, ANZAC, and French troops.

When war broke out, many European archaeologists working in the Ottoman Empire had to pack up and leave. The only European scholars who remained in the Ottoman Empire were those from countries allied with the Ottomans: the Germans and later the Hungarians, who opened the Hungarian Science Institute of Constantinople in 1917.³ While the Germans were able to continue their major excavation in Babylon, many other sites were restricted or abandoned due to the number of researchers drafted into military service.⁴ Putting scholars to military use was common in other European countries as well.

It is possible to talk about two periods, one from 1914 to 1916 and another from mid-1916 to the end of the war. In the first period, archaeologists adjusted and learned to use the resources provided by the war to carry out archaeological research, such as labor provided by the army, the spoils of war, which included artifacts, and new military technologies. This period also encompasses many examples of accidental archaeology, in which artifacts were revealed by the day-to-day activities of warfare, such as digging trenches and bomb explosions. Archaeology in the second period was more systematic and institutionalized.

In what positions were the archaeologists placed to help the war effort? In the first period, European archaeologists were used officially and unofficially in intelligence and administrative fields. For example, the members of the French and British archaeological schools in Athens engaged in propaganda activities to influence Greece, which remained neutral until 1917.⁵ Some continued their excavations, however minimally, to show Allied strength. Others were directly recruited to the war administration, such as T. E. Lawrence and Gertrude Bell. They were recruited to work for the Arab Bureau in Cairo, trying to shape British policy in the Middle East.⁶ Archaeologists were high in demand for intelligence and administrative positions because they knew the languages, politics, and terrains of the regions.

What happened to the Ottomans scholars? In the Ottoman Empire, Halil Ethem Bey, the director of the Ottoman Imperial Museum in Istanbul, moved to the museum with his family to protect the collections when the museum's staff was drafted for military service.⁷ He turned

3 Gábor Fodor, "Harp İstanbul'unda Macar Arkeolojisi: Konstantinopolis Macar Bilim Enstitüsü (1916–1918)," *YIL-LIK: Annual of Istanbul Studies* 2 (2019): 103–17.

4 Oliver Stein, "Archaeology and Monument Protection in War: The Collaboration Between the German Army and Researchers in the Ottoman Empire, 1914–1918," in *Militarized Cultural Encounters in the Long Nineteenth Century. War, Culture and Society, 1750–1850*, ed. Joseph Clarke and John Horne (London: Palgrave Macmillan, 2018), 297–317. https://doi.org/10.1007/978-3-319-78229-4_1.

5 Miranda Stavrinou, "Gustave Fougères, l'École française d'Athènes et la propagande en Grèce durant les années 1917–1918," *Bulletin de Correspondance Hellénique* 120, no. 1 (1996): 83–99, <https://doi.org/10.3406/bch.1996.4589>; Richard Clogg, "Academics at War: The British School at Athens during the First World War," *British School at Athens Studies* 17 (2009): 163–77; Catherine Valenti, "L'école française d'Athènes pendant la Grande Guerre: une institution universitaire au service de l'Entente," *Guerres mondiales et conflits contemporains* 204, no. 4 (2001): 5–14.

6 These types of intertwined archaeological-political activities go all the way back to the early nineteenth century, with archaeologist-diplomats like the French Paul-Émile Botta and the British Austen Henry Layard. There is extensive literature covering the activities of both Layard and Botta. The latest is Shawn Malley, *From Archaeology to Spectacle in Victorian Britain: The Case of Assyria, 1845–1854* (Farnham: Ashgate, 2012).

7 Ayşe Özdemir, "A History of Turkish Archaeology from the 19th Century to the End of the Single Party Period" (master's thesis, Boğaziçi University, 2001), 34. Aziz Ogan, "Bay Halil Ethem," *Yeni Türk Mecmuası* 73 (1939): 4–7. According to the article, he continued to reside there for many years after the war as well.

this into an opportunity and decided to do a new classification of the collections and study them closely. He also created the Ancient Mesopotamian Antiquities Museum (Şark-ı Kadim Müzesi); this museum was meant to separate the Hittite, Egyptian, and Mesopotamian antiquities from the Greek, Roman, and Byzantine objects. The other agents of the Imperial Museum were not standing idly by, either—people like Makridi Bey and Bedri Bey kept collecting and publishing.⁸ The army also helped collect and transfer antiquities to the museum. For example, during the war, covers of sarcophagi previously discovered around Topkapı Palace were finally moved to the Imperial Museum, thanks to the troops sent by the commander of the First Army, Mehmet Ali Paşa.⁹

The war made archaeological remains vulnerable, but the state was willing to take steps to protect monuments despite the strains of war. This is evident in a communiqué issued by the Ministry of Interior in 1917 that criticized bureaucrats who used antiquities to build military barracks, hospitals, and schools and destroyed historical buildings without paying attention to their historical and architectural importance. It declares that it is necessary to preserve these buildings because they are antiquities and national monuments. The fact that the Ministry of Interior felt the need to issue a notification points to the importance of this matter in the eyes of the state. It also highlights the ubiquity of such destruction around the empire.¹⁰ It is not a coincidence that the Permanent Committee on Antiquities (Âsâr-ı Atıka Encümen-i Dâimîsi) was established in 1917 to protect, study, and preserve historical works of art and monuments.¹¹ In 1918 a sub-commission was established to create an extensive list of Turkish and Byzantine monuments in Istanbul.¹² The members of this sub-commission, which included Ottoman architects, a photographer, and a German art historian,¹³ walked the streets of old Istanbul, cataloging and taking pictures of the

8 Bedri Bey, for example, one of the inspectors of the museum, discovered a statue in Cyzicus (contemporary Balıkesir in northwestern Asia Minor) in 1917 and sent it to the Imperial Museum in 1918: Sidney N. Deane, “Archaeological News,” *American Journal of Archaeology* 27, no. 3 (1923): 341–80, <https://doi.org/10.2307/497854>. Halil Ethem published a book on Islamic monuments of Kayseri in 1915. Halil Edhem, *Kayseriye Şehri: Mebânî-i İslâmiyye ve Kitâbeleri*. İstanbul: Matbaa-i Orhaniye, 1334 [1915]. In 1917, Halil Ethem and the German epigrapher Max van Berchem published the third volume of their work on Islamic inscriptions. Halil Edhem and Max van Berchem, *Matériaux pour un corpus inscriptionum arabicarum, IIIe partie: Asie Mineure*. Cairo: Imprimerie de l’Institut français d’archéologie orientale, 1917.

9 Abdulhak Şinasi Hisar, “Müzelerimizin İlk Zamanları,” *Türk Yurdu* 261 (1956): 281. The scale of this activity is difficult to establish, however.

10 For example, when in 1914, the army started to build barracks in Bakırköy, Istanbul, they came across Byzantine ruins and let the Imperial Museum know. After an initial study, the ruins were left alone. During the Allied occupation, the French forces took over the barracks and French archaeologists started excavations there.

11 The idea was first mentioned a few months before the war: BOA. DH.II.28-2.33 (1332 Ca 4 Ah/ 29 April 1914). Members of the committee included İhtifalci Mehmet Ziya (1866/7–1930), Halil Ethem (Eldem), Mimar Kemâled-din, Efdaleddin (Tekiner), and Celâl Esat (Arseven). This council is also called Muhâfaza-i Âsâr-ı Atıka Encümeni or Muhâfaza-i Âbidât Encümeni in different sources. “Muhafaza-i Âsâr-ı Atıka Encümen-i Daimisi: Bir Senelik Mesaisine Dair Rapor, 21 Mayıs 1334,” Numero 1 (Darülhilafetül Aliye [İstanbul]: Muhafaza-i Âsâr-ı Atıka Encümen-i Daimisi, 1336).

12 Friedrich Schrader, “Die Kunstdenkmäler Konstantinopels,” *Der Neue Orient Band 5* (1919): 302–304 and 352–54. In the Ottoman archives, there is a reference to the establishment of a commission to study the history of groundwork and cisterns as well: BOA, M.F.MKT 1214.63 (1334 R 29). This might be related to the work of another German, Eckhard Unger (1884–1966), who was working for the Ottoman Imperial Museum and teaching at Istanbul University. He was a German Assyriologist who conducted the first detailed research in the Basilica Cistern (Yerebatan Sarnıcı) in Istanbul: see Gül Cephaneçigil, “Teaching the ‘Science of Antiquities’ in the Late Ottoman Turkey: Eckhardt Unger and ‘İlm-i Âsâr-ı atıka Medhali’ [Introduction to the Science of Antiquities],” *A|Z ITU Journal of Faculty of Architecture* 13, no. 2 (2016): 175–84, <https://doi.org/10.5505/itujfa.2016.46320>.

13 Other members included Asım Bey (possibly Asım Kömürcüoğlu), master builder and lecturer at the Faculty of Fine Arts, Mehmet Ziya Bey (known as İhtifalci Mehmet Ziya), member of the teaching council and antiquarian, the

buildings and monuments. They recorded fire damage as well as the damage done by private individuals, the municipalities, and the war.¹⁴

The war, with its increasingly destructive technologies, also created new opportunities for archaeology. War meant trenches and explosions. While ceaseless digging, bombing, and shelling produced miserable conditions and massive death counts, they also led to accidental discoveries. At least some of these were reported to the Imperial Museum in Istanbul.¹⁵ The Allied soldiers fighting in the Gallipoli campaign also unearthed antiquities. Sometimes, these accidental finds made it to the pages of important magazines, such as the French *L'Illustration* in 1915. With the passing of time and the increasing intensity of the war, these finds became more frequent. Archaeologists within the ranks of the British and French armies tried to document and protect their discoveries. For example, in May 1915, French soldiers encountered ancient graves while they were digging trenches. A few weeks later, many sarcophagi appeared due to an Ottoman bombardment. These graves belonged to the necropolis of the ancient Greek city of Elaeus and dated to the sixth century BCE.¹⁶ Then an official excavation began, with soldiers serving as the laborers, under a Dominican Assyriologist, then a professor at the Jerusalem Bible School.¹⁷ The finds were kept in a storage building, which was open for visits—a sort of tiny museum on the front lines. A museum in such a place might seem odd, but the soldiers had very few options for leisure or entertainment while on the front. Working under an archaeologist and visiting the makeshift museum must have given soldiers some much-needed respite. For the archaeologists, the trenches provided unique opportunities for study.¹⁸ The very existence of an excavation and a makeshift museum shows that military leaders were interested in and supported archaeology, which continued in the second period of the war.

The second period of archaeology in the Ottoman lands during the war was much more systematic and institutional and began with the initiative of Cemal Paşa in Syria. One of the main leaders of the Committee of Union and Progress, Cemal Paşa was the military governor of Syria, as well as the general of the Fourth Army. He is infamous—his name is synonymous with hunger and ruin for many people in the Arab provinces. He ordered hangings and exiles for political elites and dissidents, but he also engaged in public works like building grand avenues in cities. He repaired the citadel of Jerusalem and supported the restoration and preservation of the citadels of Damascus and Aleppo.¹⁹ What is generally less known about his activities is that he also started a monuments protection unit using a resource available to him: his German allies.

On Ottoman soil, the German military presence included German archaeologists like Leo Frobenius, Max von Oppenheim, and Professor Theodor Wiegand. Wiegand was the director

---

young architect Zühtü (Başar) Bey (1886–1942), Iskender Bey, owner of the photography studio Sébah & Joaillier, and Friedrich Schrader, a German philologist, art historian, and co-founder and (until 1917) deputy editor-in-chief of the German daily newspaper *Osmanischer Lloyd*.

14 Ceren Abi, “Byzantine Archaeology during the First World War and the Allied Occupation (1914–1923): Destruction, Exploration, and Protection,” in *Byzantine Archaeology in Istanbul* (Istanbul: Pera Museum, forthcoming).

15 BOA, D.HEUM.VRK 25.29. (1334 B 06).

16 See more about this in Lucienne Thys-Şenocak, *Divided Spaces, Contested Pasts: The Heritage of the Gallipoli Peninsula* (London: Routledge, 2018).

17 Thérèse Krempp, “Le service archéologique de l’armée d’Orient, une archéologie en guerre,” *Bulletin de l’Institut Pierre Renouvin* 46, no. 2 (2017): 77–90.

18 For example, see the work of archaeologists studying and publishing from war zones: Léon Rey, “Observations sur les sites préhistoriques et protohistoriques de la Macédoine,” *Bulletin de Correspondance Hellénique* 40, no. 1 (1916): 257–92, <https://doi.org/10.3406/bch.1916.1478>.

19 Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908–1938)* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004), 345.

of the Antiquities Department of the Royal Museum in Berlin.²⁰ In 1916 Cemal Paşa employed Professor Wiegand as the inspector general of antiquities of Syria and Palestine.²¹ And in the same year, Cemal Paşa tasked him with creating the German-Turkish Monument Protection Commando unit (Deutsch-Türkisches Denkmalschutzkommando). This group was composed of German specialists. When Halil Ethem Bey found out about this unit, he sent the antiquities inspector of the Izmir area, Aziz Bey (Ogan), to join them.²² This unit undertook extensive archaeological trips and conducted historical, archaeological, and architectural surveys. They also ensured the protection of historical buildings that were under threat of destruction.

With this new unit, Professor Wiegand conducted extensive research and published a book in German and Ottoman Turkish called *Alte Denkmäler aus Syrien, Palästina und Westarabien* (Ancient Monuments of Syria, Palestine and West Arabia) in 1918 with the money Cemal Paşa provided him from army resources.²³ The collaboration between the Ottomans and Germans moved beyond Syria to Istanbul, where the Germans excavated in the fire-torn area that is today Sultanahmet, which revealed the ruins of the old palace.²⁴ They excavated in 1918 with the assistance of the Ottoman Museum officials and continued until the Germans had to evacuate. This work would later be picked up again when French archaeologists arrived with the Allied occupation forces.²⁵

It is essential to question the motivations of the Germans and Ottomans to undertake such work in the middle of the Great War. In the modern era, it is possible to find multiple examples in which war and occupation have been associated with making claims over the remains of the past. From Napoleon's occupation of Egypt in the eighteenth century, French and Italian colonial expansion in North Africa in the nineteenth century, to the so-called Islamic State's occupation of Syria and Iraq in the twenty-first century, the protection and destruction of the material remains of the past have been used for a variety of political, economic, and cultural reasons.²⁶ These reasons range from justifying occupations to acquiring material benefits from the sale of the remains.

The Germans were not occupiers in the Ottoman Empire, but they were the allies of the Ottomans. To understand their motivations, we must look to the first year of the war, when the

20 Stein, "German Military," 3.

21 In 1917 Aziz Ogan was sent to Damascus, where he became an Ottoman representative at the commission for the protection of monuments until 1918. He became close friends with Theodor Wiegand, and when Ogan returned to Izmir, Wiegand went to excavate in the area of Didyma and Pergamon: Melania Savino, "Narrating the 'New' History: Museums in the Construction of the Turkish Republic," in *Great Narratives of the Past Traditions and Revisions in National Museums: Conference Proceedings from EuNaMus; Paris 29 June–1 July and 25–26 November 2011, European National Museums; Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen*, ed. Dominique Poulot, Felicity Bodenstein, and José María Lanzarote Guiral (Linköping: Linköping University Electronic Press, 2012), 253–64. http://www.ep.liu.se/ecp_home/index.en.aspx?issue=078.

22 Sebastian Willert, "Zwischen deutsch-osmanischen Kriegszielen und Museumsinteressen: Das Deutsch-Türkische Denkmalschutz-Kommando im Ersten Weltkrieg," in *Renationalisierung oder Sharing Heritage? Wo steht die Denkmalpflege im Europäischen Kulturerbejahr 2018?*, ed. Stephanie Herold, Anneli Randla, and Ingrid Scheurmann, Veröffentlichungen des Arbeitskreises Theorie und Lehre der Denkmalpflege e.V. 28 (Holzwind: Jörg Mitzkat, 2019), 42–9, <https://books.ub.uni-heidelberg.de/arthistoricum/reader/download/496/496-17-87707-1-10-20200207.pdf>.

23 Theodor Wiegand and Cemal Paşa, *Alte Denkmäler aus Syrien, Palästina und Westarabien: 100 Tafeln mit beschreibendem Text* (Berlin: Georg Reimer, 1918), <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/wiegand1918>.

24 Ernest Mamboury and Theodor Wiegand, *Die Kaiserpaläste von Konstantinopel zwischen Hippodrom und Marmara-Meer* (Berlin: De Gruyter, 1934).

25 Jean Ebersolt, *Mission archéologique de Constantinople* (Paris: E. Leroux, 1921).

26 For example, see Bonnie Effros, *Incidental Archaeologists: French Officers and the Rediscovery of Roman North Africa* (Ithaca: Cornell University Press, 2018), <https://doi.org/10.7591/9781501718540>; Massimiliano Munzi, *L'epica del ritorno: Archeologia e politica nella Tripolitania italiana* (Rome: L'Erma di Bretschneider, 2001).

German army destroyed the important library at the University in Louvain and later the cathedral in Reims. The destruction of these valuable cultural monuments captured international public interest, and the Germans were denounced globally as barbarians.²⁷ Facing these accusations, the Germans created monument protection and preservation units at or near the western front as early as 1914.²⁸ Many German and Austrian archaeologists served in these preservation units, which aimed to steer troops away from cultural artifacts and ensure their preservation. The establishment of the German-Ottoman collaboration came later and with different purposes. It seems to have been an attempt to cement the German-Ottoman relationship. There were other joint cultural events from 1916 onward.²⁹ The German team helped the Ottoman army transfer Mesopotamian antiquities to the Imperial Museum in Istanbul before the arrival of the British occupiers, and the Ottoman government even rewarded them with a medal to thank them for their efforts.³⁰ German archaeological works in the Ottoman Empire were helpful for gathering military intelligence, and the collaboration also helped secure favorable agreements about archaeological permits in the future and perhaps even special privileges for the excavations and the partitioning of finds.³¹

The introduction to the abovementioned *Alte Denkmäler aus Syrien, Palästina und Westarabien* provides a glimpse into the motivations of Cemal Paşa. In it, he is speaking to two different audiences: European citizens and Ottoman citizens. Cemal Paşa and the Ottomans wanted to provide a response to the accusations (which had started in the nineteenth century) by Europeans that the Ottomans were uncivilized and incapable of taking care of their antiquities. By establishing a monuments protection unit, Cemal Paşa was able to show that the Ottomans understood the importance of antiquities and of protecting and studying them. Cemal Paşa speaks to Ottoman citizens as well, telling them that by reading this book and looking at the images of the antiquities of prior civilizations and Ottoman civilization, they would see the greatness of their past and be proud to be Ottomans.

Moreover, by looking at this book, all Ottoman citizens would learn to fulfill their obligation to respect and protect antiquities. It can be argued that there was another message directed toward both audiences. Like the work of the monuments protection unit, the book is inclusive of all antiquities and monuments—those belonging to the Byzantine, Arab, and Ottoman periods in Syria and including Muslim, Christian, and Jewish monuments. Thus, it can be argued that the

27 See, for example, John P. Williams, “The Flames of Louvain: Total War and the Destruction of European High Culture in Belgium by German Occupying Forces in August 1914,” in *The Great War in Belgium and the Netherlands: Beyond Flanders Fields*, ed. Felicity Rash and Christophe Declercq (London: Palgrave Macmillan, 2018), 35–47, https://doi.org/10.1007/978-3-319-73108-7_3.

28 Paul Clemen, *Kunstschutz im Kriege; Berichte über den Zustand der Kunstdenkmäler auf den verschiedenen Kriegsschauplätzen und über die deutschen und österreichischen Massnahmen zu ihrer Erhaltung, Rettung, Erforschung* (Leipzig: E. A. Seemann, 1919).

29 See Gizem Tongo, “Ottoman Painting and Painters during the First World War” (PhD diss., University of Oxford, 2017); also Suha Özkan, “Türk-Alman Dostluk Yurdu Öneri Yarışması, 1916,” *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi* 1, no. 2 (Fall 1975): 177–210.

30 BOA MF.MKT.1234 63 (1336 Ş 29). “Babil harabesinden çıkarılan eski eserleri İngiliz istilasından evvel kaldıran ancak Ane’de esir düşen Irak Ordusu’nda vazifeli Mülazım-ı Evvel Doktor Konrad Proviser ve bu eserleri İstanbul’da Müze-i Hümayun’a ulaştıran Yıldırım Ordusu’nda Yüzbaşı Walter Andre’nin Mecidi Nişanı ile taltifleri” (Second Lieutenant Doctor Konrad Proviser working in the Army of Iraq, who removed the antiquities from the ruins of Babylon before the British occupation but was held captive in Ane, and Captain Walter Andre of Yıldırım Army, who transported these antiquities to Istanbul, will be rewarded with the order of Mecidi).

31 For a detailed discussion of the complex and often tense relationship between Ottoman and German archaeological establishments, see Willert, “Zwischen deutsch-osmanischen Kriegszielen.”

book tries to communicate the impression that the Ottoman state is inclusive of the various pasts of its subjects. The emphasis on inclusivity is rather hollow considering the events that broke the territorial and social integrity of the Ottoman Empire, in 1915 and 1916 as well as the Great Arab Revolt, but nevertheless notable because it shows that the Ottoman leaders believed they could use the remains of the past to promote social cohesion during wartime.

Looking at archaeological works by the Allies during the second period of the war, the developments on the Macedonian and the Caucasian Fronts provide insights into the archaeologists' activities and the institutionalization of cultural heritage-related activities. When the British and the French governments sent their troops to northern Greece in 1915, they found themselves in a long stalemate. The availability of a workforce stationed in an archaeological heaven and the tradition of French armies contributing to the development of scientific research probably influenced the French decision to start excavating, and Maurice Sarrail, the commander-in-chief of the Allied Armée d'Orient, established an archaeological service in May 1916.³² There was a genuine interest in the creation of knowledge.³³

The British, who had a separate zone on the Macedonian front, did not form an archaeological service but excavated anyway. Nonetheless, the Allies had to make their archaeological activities more institutionalized to calm and reassure the Greek community and the local administration. The Athenian press started to publish articles accusing the Allies of looting archaeological sites. These accusations have some truth in them. For example, in October 1917, eleven crates filled with finds were sent from Greece to the Louvre Museum. Nevertheless, both armies started issuing regulations on what to do with the antiquities and declared that all archaeological finds were to be reported and taken to Thessaloniki. Since the French and British zones were separate, two collections were created: the French one in a historical cathedral in Thessaloniki, known as the Rotunda, and the British one in the White Tower. One floor became known as the British Salonika Force Museum and was set up by lieutenant-commander Ernest Gardner.³⁴ He was a professor of classical archaeology and before the war had been the head of the British School of Athens. The museum was not open to the public, but apparently, he was happy to show around anyone who was interested.³⁵

³²For a detailed report on the establishment of the Service and its activities until 1918, see Gustave Mendel, "Les travaux du service archéologique de l'armée française d'Orient," *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 62, no. 1 (1918): 9–17, <https://doi.org/10.3406/crai.1918.73940>. For a scholarly examination of their activities, see Andrew Shapland and Evangelina Stefani, eds., *Archaeology Behind the Battle Lines: The Macedonian Campaign (1915–19) and Its Legacy*, British School at Athens - Modern Greek and Byzantine Studies 4 (London: Routledge, 2017).

³³The head of the French archaeological service, Mendel, even proposed to publish an album of "Eastern" decorative arts of the eighteenth and nineteenth centuries that would be prized by art historians and turquerie enthusiasts. It is interesting that Mendel did not use the term Ottoman and humbly bragged about the contribution to the study of neglected monuments. Mendel writes "Nous avons cru, en outre, devoir faire une place à une série de monuments qu'on a trop longtemps négligés. Il a existé en Orient, au xvme et dans la première partie du xixe siècle, un art décoratif fastueux et charmant: sculpteurs sur pierre et sur bois, ébénistes, imagiers, ce sont eux qui ont décoré les iconostases des églises et les plafonds des riches konaks, exécuté ces meubles domestiques ou culturels en marqueterie d'ivoire, de nacre et d'écaillé, sculpté les fontaines consacrées par de pieux musulmans et peuplé les cimetières turcs de leurs stèles enguirlandées et fleuries. Le Service archéologique se propose, avec la collaboration de la Section photographique de l'armée d'Orient (dirigée à Salonique par le lieutenant Georges Rémond), de constituer un album de ces bois, de ces marbres et de ces icônes. Ce recueil sera également précieux aux historiens de l'art et aux fervents de la 'turquerie.'" Mendel, "Les travaux du service archéologique," 16–17.

³⁴Ch. Picard *et al.*, "Macedonia," *The Annual of the British School at Athens* 23 (1918): 1–103.

³⁵Objects related to this museum can be viewed at the British Salonika Force Museum: The British Museum, "Bri-

The Russian occupation on the eastern end of the Ottoman Empire provides further examples of institutional archaeological activities. Unlike any of the other belligerents, from the beginning the Russians had plans for archaeological activities in the Ottoman lands. They started their Caucasus Campaign in 1914 and marched into the Ottoman territories; they conducted many archaeological and ethnographic studies in the eastern regions of the Ottoman Empire until 1917. The Russian Archaeological Institute (RAIK), which was established in the Ottoman capital in the nineteenth century and closed down when the war started, played an active role. Along with the activities of the RAIK, the Russian army also had a unit responsible for archaeological preservation called the Commission for the Preservation and Registration of Ancient Monuments, which operated in the occupied territories in 1916.³⁶ This was a similar organization to the German-Turkish Monuments Protection Commando.

Russian archaeological activities, especially the ones focused on the Byzantine and Christian past, allowed the Russian Empire to make two claims that would legitimize their presence. The first claim was that Russia had a historical and religious connection to the Byzantine Empire. The second was that the Russians involved were responsible for fixing the current deplorable conditions of antiquities because they alone knew their value. The British and French would come to make parallel claims starting in 1916.

There was another side to these protection initiatives: the destruction that came from within the armies. An excellent example to illustrate this point is the proclamation about the protection of antiquities issued by the British forces in 1917, within two months of their occupying Baghdad. Per this proclamation, all antiquities were the property of the administration of the occupied territories, and all unauthorized removals were prohibited. This proclamation suggests that soldiers were removing them, damaging them, and/or selling them. The British were not the only ones who took these steps. Faced with the destruction and smuggling of antiquities in his army, Nikolai Yudenich, the commander-in-chief of the Russian army entering northern Asia Minor, declared in 1916 that ancient monuments, without exception, were under state protection from destruction and that the plundering, sale, purchase, or unauthorized collection of cultural property were strictly forbidden in the areas occupied by the Russian army. Similarly, the Italians created regulations to protect historical and artistic heritage when entering Austria in 1915.

All these precautions, regulations, and declarations made by not one but many of the belligerents on opposite sides show that extensive destruction, looting, and trafficking of antiquities were happening everywhere. Whether soldiers were taking a souvenir for their loved ones at home, selling what they found for profit, or using monuments for target practice and places to carve their names, all these activities were detrimental, especially for scholars, who lamented the loss of contexts for finds, and for the military and political leaders, who really wanted to avoid an international scandals regarding their wartime activities.

In this article I covered a vast geography, from Greece to Syria to eastern Anatolia, and switched back and forth between the Ottomans and various European powers engaged in the war to paint a picture of cultural heritage-related activities during the First World War. The actors in the story were a diverse bunch, from the lowly common soldier to the decorated professor and

---

tish Salonika Force Museum,” accessed 3 September 2021, <https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG138946?id=BIOG138946&page=1#page-top>.

36 Pınar Üre, “Byzantine Heritage, Archaeology, and Politics Between Russia and the Ottoman Empire: Russian Archaeological Institute in Constantinople (1894–1914)” (PhD diss., The London School of Economics and Political Science, 2014), 244.

generals commanding hundreds of thousands of people. I have tried to show that during the war, archaeologists became soldiers and soldiers became amateur archaeologists. I also pointed out that both the soldiers and the scholars played multiple roles: they became destroyers and protectors, looters and researchers. They all suffered from the brutality of war. They were injured by artillery fire, they became sick with malaria, and they suffered from mental and physical fatigue. Scholarly works provided a break from the insanity of the war. The war also provided opportunities to use archaeology (and cultural heritage in general) as a weapon—a means of propaganda. Thus, we need to put the actions of these scholars in the context of the imperial and colonial logic that formed the basis for these empires. We also need to consider the impulses that compel people to take advantage of a dire situation; for example, soldiers trafficking antiquities for personal profit and soldier-archaeologists sending finds to their own countries despite it being against the laws of the country they were fighting in.

At the same time, I argue that the drive to create knowledge must have also been a motivation to engage in cultural heritage-related activities. It was not only for the sake of propaganda or other state purposes that scholars were involved in research; they were also genuinely interested in making the best of a bad situation to make discoveries about the past. The same goes for (some of) the soldiers; both higher-ups and the rank and file were aware of the importance of cultural heritage and the importance of protecting antiquities.

The war changed things. A new appreciation of the past and its material remains emerged during the First World War. The very first monument protection units were created. Moreover, even though there were some precedents before the war, detailed regulations on dealing with cultural heritage during a conflict appeared across the board. A global public opinion was forming that valued the protection of cultural monuments and antiquities. The issue of protecting cultural heritage became more complicated during the post-war period, when the Ottoman Empire came under Allied occupation.

Askerler, Bilim İnsanları ve Toplum: Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeoloji Faaliyetleri

Ceren Abi¹

Makale geliř: 3 Eylül 2021

Makale kabul: 10 Eylül 2021

<https://doi.org/10.54930/TARE.2021.6>

Özet

Bu makalede, Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı topraklarında arkeolojik araştırmalar yapma ve kültürel varlıkları koruma konularında araştırmacı ve askerler için doğurduğu fırsatlar, bu çalışmalarını gerçekleştirme sebepleri ve toplumun bunları nasıl karşıladığı konuları ele alınmaktadır. Savaşın ilk aylarında kazı alanları terk edilirken tüm taraflardaki bilim insanları seferberliğe katılmış, çatışmalar şiddet kazandıkça halkın kazılara ilgisi azalmıştı. Bununla birlikte savaş, tüm muhariplerin arkeolojiye ilgi duyması için çok sayıda yeni fırsat yaratmıştı. Aynı zamanda, arkeolojik faaliyetler de dâhil olmak üzere kültürel mirasın korunması ve değer kazanması, savaşın birer unsurları haline gelip kamuoyu düşüncesinin şekillendirilmesinde yol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler:

Arkeoloji, Kültürel Miras, Birinci Dünya Savaşı, Koruma, Askerler

Harvard Üniversitesi arkeoloji profesörü George H. Chase, 1915 yılında arkeolojiyle ilgili tüm raporların tek sayfadan ve *Inter arma silet [sic] archaeologia*² sloganından oluşmasını bekliyordu. Aksine arkeoloji, Birinci Dünya Savaşı'nın doğurduğu yeni fırsatlarla kendine gelişme alanı bulmuştu. Bu makale, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında her iki tarafta savaşan muhariplerin gerçekleştirdiği kültürel mirasla ilgili, özellikle arkeolojik ve korumaya yönelik faaliyetlere genel bir bakış sunmayı amaçlar. Makale, bilim insanları (özellikle arkeologlar) ve askerlerin birbirinden bağımsız olarak düşünölemeyecek rolleri ile ilişkilerine odaklanır.

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu için Ekim 1914'te, ülkenin İtilaf Devletleri'ne (İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya ve kolonileri ve özellikle ANZAC'lar, daha sonra Yunanistan ve Amerika Birleşik Devletleri) karşı İttifak Devletleri'nin yanında (Avusturya-Macaristan ve

1 Ceren Abi, Kadir Has Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-0565-0865, ceren.abi@gmail.com

Eşsiz katkıları için Eoghan Stafford'a teşekkür ederim. Bu makalenin önceki versiyonları paylaşabilmem için birer platform sağlayan Hollanda Araştırma Enstitüsü ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Tarihi Lisansüstü Programı'na ve bu konuşmalarda yer alan katılımcılara yararlı geribildirimleri için teşekkür ederim.

2 George H. Chase, "Archaeology in 1915," *The Classical Journal* 12, no. 3 (1916): 200-208. Bu ifade, "Silahlar konuştuğunda arkeoloji susar" şeklinde çevrilebilir. Savaşın arkeolojiyle ilgili çalışmalarını durdurduğu anlamına gelmektedir.

Almanya) savaşa girmesiyle başlayıp Ekim 1918’de yenilgiyle sonuçlanmıştır. Osmanlı topraklarının dört bir yanında çatışmalar gerçekleşmişti. Osmanlılar Kafkasya Cephesi’nde Ruslarla; Irak, Süveyş ve Filistin Cephesi’nde İngilizlerle; Çanakkale Cephesi’nde ise İngiliz, ANZAC’lar ve Fransızlarla savaşmıştı.

Savaş başladığında, Osmanlı İmparatorluğu’nda çalışan birçok Avrupalı arkeolog ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştı. İmparatorluk sınırlarında kalan Avrupalı bilim insanları, Osmanlı’nın müttefikleri olan Almanlar ve daha sonra 1917 yılında İstanbul Macar Bilim Enstitüsü’nü kuran Macarlar idi.³ Almanlar Babil’de önemli kazılarını sürdürürken çok sayıda araştırmacının askere alınması nedeniyle diğer kazı alanlarındaki çalışmalar kısıtlanmış veya tamamıyla sona ermişti.⁴ Araştırmacıların askere alınması, o dönemde diğer Avrupa ülkelerinde de yaygın bir uygulamaydı.

Savaş, 1914–1916 arası ve 1916 ortalarından savaşın sonuna kadar olmak üzere iki döneme ayrılabilir. İlk dönemde arkeologlar, arkeolojik çalışmaları sürdürmek için savaşta gerçekleştirilen faaliyetler, savaş ganimetleri ve yeni teknolojiler gibi savaşın sunduğu kaynakları kullanmayı öğrenmiştir. Bu dönemde, savaş boyunca siper kazma ve bomba infilakı gibi günlük etkinliklerde arkeolojik eserlerin gün yüzüne çıkarıldığı rastlantısal arkeoloji uygulamalarının çok sayıda örneğiyle karşılaşmıştır. İkinci dönem, daha düzenli ve kurumsal bir şekilde ilerlemiştir.

Arkeologlar hangi pozisyonlarda seferberliğe katılmıştı? İlk dönemde Avrupalı arkeologlar, istihbarat ve yönetim alanlarında resmi ve gayriresmî olarak istihdam edilmişti. Örneğin Atina’da Fransız ve İngiliz arkeoloji okullarının üyeleri, 1917’ye kadar savaşta herhangi bir taraf almayan Yunanistan’ın kamuoyunu etkilemek üzere propaganda faaliyetleri yürütmüştür.⁵ Birkaç arkeolog, her ne kadar ufak çapta da olsa İtilaf kuvvetlerinin gücünü vurgulamak için kazılara devam etmişti. T. E Lawrence ve Gertrude Bell gibi bazı arkeologlar ise doğrudan askeri idarede istihdam edilmişler ve Orta Doğu’da İngiliz politikasını şekillendirmeyi amaçlayan Arap Büro’da çalışmışlardı.⁶ Dil, politika ve bölge hakkında uzman bilim insanları olan arkeologlar, istihbarat ve yönetim pozisyonlarında sıklıkla tercih edilen isimlerdi.

Osmanlı tarafındaki bilim insanlarına ne olmuştu? Osmanlı İmparatorluğu’nda Müze-i Hümayun (bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzesi) idarecisi Halil Ethem Bey, müze personeli askere çağrıldığında koleksiyonları korumak için ailesiyle birlikte müzeye taşınmıştı.⁷ Koleksiyonları

3 Gábor Fodor, “Harp İstanbul’unda Macar Arkeolojisi: Konstantinopolis Macar Bilim Enstitüsü (1916–1918),” *YIL-LIK: Annual of Istanbul Studies* 2 (2019): 103–17.

4 Oliver Stein, “Archaeology and Monument Protection in War: The Collaboration Between the German Army and Researchers in the Ottoman Empire, 1914–1918,” *Militarized Cultural Encounters in the Long Nineteenth Century. War, Culture and Society, 1750–1850* içinde, der. Joseph Clarke ve John Horne (London: Palgrave Macmillan, 2018), 297–317. https://doi.org/10.1007/978-3-319-78229-4_1.

5 Miranda Stavrinou, “Gustave Fougères, l’École Française d’Athènes et La Propagande En Grèce Durant Les Années 1917–1918,” *Bulletin de Correspondance Hellénique* 120, no. 1 (1996): 83–99, <https://doi.org/10.3406/bch.1996.4589>; Richard Clogg, “Academics at War: The British School at Athens during the First World War,” *British School at Athens Studies* 17 (2009): 163–77; Catherine Valenti, “L’école française d’Athènes pendant la Grande Guerre: une institution universitaire au service de l’Entente,” *Guerres mondiales et conflits contemporains* 204, no. 4 (2001): 5–14.

6 Arkeoloji ve siyaseti bir araya getiren bu tür etkinlikler, Fransız Paul-Émile Botta ve İngiliz Austen Henry Layard gibi diplomatların görevlendirilmesiyle birlikte on dokuzuncu yüzyılın başlarına dayanmaktadır. Layard ve Botta’nın etkinliklerine değinen çok sayıda çalışma mevcuttur. Bunlardan sonuncusu: Shawn Malley, *From Archaeology to Spectacle in Victorian Britain: The Case of Assyria, 1845–1854* (Farnham: Ashgate, 2012).

7 Ayşe Özdemir, “A History of Turkish Archaeology from the 19th Century to the End of the Single Party Period” (Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2001), 34. Aziz Ogan, “Bay Halil Ethem,” *Yeni Türk Mecmuası* 73 (1939): 4–7. Makaleye göre Halil Ethem, savaştan sonra da uzun yıllar boyunca müzede yaşamaya devam etmişti.

yeni bir düzenlemeyle sınıflandırmaya karar verdiğinde içinde bulunduğu durumu bir fırsata çevirerek eserleri yakından incelemiştir. Ayrıca bu olanağı değerlendirerek Eski Şark Eserleri Müzesi'ni (Şark-ı Kadim Müzesi) kurmuştu. Bu müze Hitit, Mısır ve Mezopotamya'ya ait eski eserleri Yunan, Roma ve Bizans eserlerinden ayırmayı amaçlıyordu. Müze-i Hümayun'un diğer görevlileri de boş durmuyordu. Makridi Bey ve Bedri Bey gibi sorumlular eserleri toplayıp yayınlamaya devam ettiler.⁸ Eski eserlerin toplanıp müzeye taşınmasında ordunun yardımları da vardı. Örneğin, savaş sırasında, daha önce Topkapı Sarayı çevresinde bulunan lahit kapakları, I. Ordu Komutanı Mehmet Ali Paşa tarafından görevlendirilen askerlerle Müze-i Hümayun'a taşınmıştı.⁹

Savaş arkeolojik kalıntıları savunmasız bıraksa da hükümet, savaşın seyrine rağmen anıtları korumak için elinden geleni yapmaya kararlıydı. Bu, 1917 yılında İçişleri Nezareti tarafından yayımlanan ve eski eserleri karargâh, hastane ve okul yapmak için kullanan, anıt niteliğindeki binaları tarihi ve mimari açıdan önemini gözetmeden tahrip eden bürokratları eleştiren bir tebliğde açıkça gözler önüne serilmiştir. Tebliğde bu binaların eski eser ve milli abideler oldukları için korumalarının gerektiğinin altı çizilmiştir. İçişleri Nezareti'nin bu konunun önemi hakkında bildiri yayınlama gereksinimi duyması, konunun devlet görevlileri için ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum, imparatorluk toprakları genelinde bu uygulamanın ne kadar yaygın olduğuna da işaret etmektedir.¹⁰ 1917 yılında tarihi eserlerin ve anıtların incelenmesi ve koruma altına alınması amacıyla Âsâr-ı Atîka Encümen-i Dâimîsi (Eski Eserler Daimi Kurulu)'nun kurulması da tesadüf olmaktan uzaktır.¹¹ 1918 yılında, İstanbul'daki Türk ve Bizans anıtlarının kapsamlı bir listesinin derlenmesi için bir alt komisyon görevlendirilmiştir.¹² Osmanlı mimarları, bir fotoğrafçı ve bir Alman sanat tarihçisinden oluşan bu alt komisyon ekibi,¹³ eski İstanbul sokak-

8 Örneğin, müzenin denetimcilerinden biri olan Bedri Bey, 1917 yılında Kyzikos'ta (bugünkü adıyla Kuzeybatı Anadolu'da Balıkesir şehri) bir heykeli ortaya çıkarmış ve 1918'de İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne sevk etmiştir. Sidney N. Deane, "Archaeological News," *American Journal of Archaeology* 27, no. 3 (1923): 341–80, <https://doi.org/10.2307/497854>. Halil Ethem, 1915 yılında Kayseri'deki İslami eserler hakkında bir kitap yayınlamıştır. Halil Ethem, *Kayseriye Şehri: Mebâni-i İslâmiyye ve Kitâbeleri*. İstanbul: Matbaa-i Orhaniye, 1334 [1915]. Halil Ethem ve Alman epigraf Max van Berchem, İslami yazıtlar hakkındaki çalışmalarının üçüncü cildini yayınlamıştır. Halil Ethem ve Max van Berchem, *Matériaux pour un corpus inscriptionum arabicarum, IIIe partie: Asie Mineure*. Cairo: Imprimerie de l'Institut français d'archéologie orientale, 1917.

9 Abdulhak Şinasi Hisar, "Müzelerimizin İlk Zamanları," *Türk Yurdu* 261 (1956): 281. Bu faaliyetlerin kapsamını belirlemek güçtür.

10 Örneğin, 1914 yılında ordu, Bakırköy'de kışla inşaatına başlamışken Bizans kalıntılarıyla karşılaşmış ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'ni durumdan haberdar etmiştir. İlk incelemelerin ardından kalıntılar dokunulmadan bırakılmıştır. İtilaf kuvvetlerinin işgali sırasında Fransız güçleri kışlaları ele geçirmiş ve Fransız arkeologlar buralarda kazılara başlamıştır.

11 Bu fikir ilk kez savaştan birkaç ay önce gündeme gelmiştir. BOA. DH.II.28-2.33 (1332 Ca 4 Ah/ 29 Nisan 1914). Cemiyet üyeleri arasında İhtifalci Mehmet Ziya (1866/7–1930), Halil Ethem (Eldem), Mimar Kemâleddin, Efdaladdin (Tekiner) ve Celâl Esat (Arseven) yer almaktadır. Bu konsey, farklı kaynaklarda Muhâfaza-i Âsâr-ı Atîka Encümeni veya Muhâfaza-i Âbidât Encümeni adlarıyla da geçmiştir. "Muhafaza-i Âsâr-ı Atîka Encümen-i Daimisi: Bir Senelik Mesaisine Dair Rapor, 21 Mayıs 1334," Numero 1 (Darülhilafetül Aliye [İstanbul]: Muhafaza-i Âsâr-ı Atîka Encümen-i Daimisi, 1336).

12 Friedrich Schrader, "Die Kunstdenkmäler Konstantinopels," *Der Neue Orient Band* 5 (1919): 302–4 ve 352–54. Osmanlı arşivlerinde, temel işleri ve sarnıçların tarihiyle ilgili bir çalışma yürütmek üzere bir komisyon kurulduğuna dair de bir referans mevcuttur. BOA, M.F.MKT 1214.63 (1334 R 29). Bu, Osmanlı İmparatorluk Müzesi'nde çalışan ve İstanbul Üniversitesi'nde ders veren bir başka Alman Eckhard Unger'in (1884–1966) çalışmalarıyla ilgili olabilir. Kendisi, İstanbul'daki Yerebatan Sarnıcı'nda ilk detaylı araştırmayı yapan Alman Asurologdur. Bkz. Gül Cephaneçigil, "Teaching the 'Science of Antiquities' in the Late Ottoman Turkey: Eckhardt Unger ve 'İlm-i Âsâr-ı atîka Medhali' [Kalıntı Bilimine Giriş]," *A|Z İTÜ Mimarlık Fakültesi Bülteni* 13, no. 2 (2016): 175–84, <https://doi.org/10.5505/itujfa.2016.46320>.

13 Diğer üyeler arasında güzel sanatlar fakültesinde yapı ustası ve öğretim görevlisi olan Asım Bey (muhtemelen Asım

larını arşınlayarak anıtları listelemiş, binalar ile anıtların fotoğraflarını çekmiştir. Alt komisyon; şahıs, belediye ve savaş kaynaklı hasarların yanı sıra yangın tahribatını da belgelemiştir.¹⁴

Yıkıcı teknolojileriyle savaş, arkeoloji alanında da yeni fırsatlar doğurmuştur. Savaş, siperler ve patlamalarla eş anlamlıdır. Kesintisiz süren kazma, bombalama ve ateş elim durumlara ve çok sayıda ferdin hayatını kaybetmesine neden olsa da, rastlantısal olarak eski eserlerin bulunmasına katkıda bulunmuştur. Buluntulardan bazıları Müze-i Hümayun'a sunulmuştur.¹⁵ Çanakkale Cephesi'nde savaşan İtilaf güçleri de eski eserleri gün ışığına çıkarmıştır. Bu rastlantısal buluntular bazen, 1915 yılında Fransız *L'Illustration* dergisi gibi önemli yayınlarda kendine yer bulmuştur. İlerleyen zaman ve savaşın artan şiddetiyle birlikte buluntu sıklığında da artış görülmüştür. İngiliz ve Fransız birliklerindeki arkeologlar, bulduklarını belgeleyip korumayı amaçlamıştır. Örneğin Mayıs 1915'te, Fransız askerleri siper kazarken eski mezarlarla karşılaşmıştır. Birkaç hafta sonra Osmanlı bombardımanı ile birlikte çok sayıda lahit gün yüzüne çıkmıştır. Lahitlerin, antik Yunan kenti Elaious'un M.Ö. altıncı yüzyıl mezarlığına ait olduğu belirlenmiştir.¹⁶ Resmî kazılar, Kudüs İncil Çalışmaları Okulu'ndan Dominikan bir Asurolog profesör önderliğinde başlamıştır.¹⁷ İş gücünü askerler sağlamıştır. Buluntular, cephede ufak bir müze görevi gören ve ziyaretçilere açık bir depoda saklanmıştır. Askerlerin müzeyi ziyaret etmelerinin nedeni ne olabilir? O dönemde askerler, cephede geçirdikleri süre boyunca eğlence imkânı sunan fazla seçeneğe sahip değildi. Bir arkeoloğun liderliğinde çalışmak ve derme çatma da olsa bir müzeyi ziyaret etmek, askerlerin biraz olsun soluklanmasını sağlamış olabilir. Arkeologlar açısından ise bu siperler, benzersiz çalışma fırsatları sunmuştur.¹⁸ Kazı faaliyetlerinin ve derme çatma müzenin varlığı, askeri liderlerin arkeolojiye karşı ilgisini ve desteğini kanıtlar niteliktedir. Bu ilgi ve destek, ikinci dönemde de kendine yer bulacaktır.

Başkent dışında Osmanlı'da kurumsallaşmaya en çok odaklanılan ikinci dönem, Suriye'de Cemal Paşa'nın girişimleriyle başlamıştır. İttihak ve Terakki Cemiyeti'nin liderlerinden biri olan Cemal Paşa, hem Suriye'nin askeri yöneticisi hem Dördüncü Ordu Komutanı görevini sürdürmüştür. Adı Arap vilayetlerinde sıklıkla açlık ve yıkımla anıldığından kötü bir şöhrete sahip olmuştur. Seçkin siyasetçileri ve muhalifleri asarak idam etmenin veya sürgüne göndermenin yanında, şehirlerde görkemli meydanlar inşa ettirme gibi bayındırlık hizmetleriyle ilgilenmiştir. Şam ile Halep kalelerinin restorasyonuna ve korunmasına liderlik etmiştir.¹⁹ Hakkında daha az bilgi sahibi olunan faaliyetlerinden biri, Alman müttefiklerinden de destek alarak bir anıtları koruma birimi kurmuş olmasıdır.

Kömürcüoğlu), öğretim kurulu üyesi ve antika uzmanı genç mimar Mehmet Ziya Bey (İhtifalci Mehmet Ziya olarak bilinir), genç mimar Zühtü (Başar) Bey (1886-1942), Sébah & Joaillier adlı bir fotoğrafçılık stüdyosunun sahibi İskender Bey ve Alman filolog ve sanat tarihçisi, günlük Alman gazetesi *Osmanischer Lloyd*'un kurucu ortağı (1917'ye kadar) ve genel yayın müdürü Friedrich Schrader bulunuyordu.

14 Ceren Abi, "Byzantine Archaeology during the First World War and the Allied Occupation (1914–1923): Destruction, Exploration, and Protection," in *Byzantine Archaeology in Istanbul* içinde (İstanbul: Pera Museum, baskıda).

15 BOA, D.H.EUM.VRK 25.29. (1334 B 06)

16 Daha fazla bilgi için bkz. Lucienne Thys-Şenocak, *Divided Spaces, Contested Pasts: The Heritage of the Gallipoli Peninsula* (London: Routledge, 2019).

17 Thérèse Krempp, "Le service archéologique de l'armée d'Orient, une archéologie en guerre," *Bulletin de l'Institut Pierre Renouvin* 46, no. 2 (2017): 77–90.

18 Örneğin, savaş bölgelerinde çalışmalarını ve yayın faaliyetlerini sürdürülen arkeologların çalışmaları incelenebilir: Léon Rey, "Observations sur les sites préhistoriques et protohistoriques de la Macédoine," *Bulletin de Correspondance Hellénique* 40, no. 1 (1916): 257–92, <https://doi.org/10.3406/bch.1916.1478>.

19 Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908–1938)* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004), 345.

Osmanlı topraklarında, askeri faaliyet sürdüren Almanlar arasında Leo Frobenius, Max von Oppenheim ve Profesör Theodor Wiegand gibi arkeologlar da vardı. Theodor Wiegand, Berlin'de Kraliyet Müzesi'nin Eski Eserler Bölümü yöneticisiydi.²⁰ 1916 yılında Cemal Paşa, Suriye ve Filistin'deki kalıntıları incelemesi için Profesör Wiegand'ı genel müfettiş olarak istihdam etmişti.²¹ Aynı yıl Cemal Paşa, Wiegand'ı Alman-Türk Anıt Koruma Birliği (Deutsch-Türkisches Denkmalschutzkommando) oluşturmakla görevlendirmişti. Bu birliğin üyeleri, Alman uzmanlardan oluşmaktaydı. İlgili girişimden haberdar olduğunda Halil Ethem Bey, İzmir bölgesindeki eski eser uzmanı olan Aziz Bey'i (Ogan) de birliğe katılmaya davet etti.²² Birim kapsamlı arkeolojik geziler ve çok sayıda tarihi, arkeolojik ve mimari yüzey araştırması gerçekleştirmişti. Aynı zamanda yıkım tehlikesiyle karşı karşıya olan tarihi binaların korunmasını da garanti altına almayı üstlenmişti.

Yeni kurulan bu birim sayesinde Profesör Wiegand, kapsamlı araştırmalar yürütüp 1918 yılında Cemal Paşa'nın ordu kaynaklarından kendisine ayırdığı maddi destekle Almanca ve Osmanlıca dillerinde *Alte Denkmäler aus Syrien, Palästina und Westarabien* (Suriye, Filistin ve Garbî Arabistan Abidat-ı Atıkası) adlı bir kitap yayınlamıştı.²³ Osmanlılar ve bugün Sultanahmet adıyla bilinen yangınlarla tahrip olmuş bölgede kazılar gerçekleştiren ve eski sarayın kalıntılarını gün yüzüne çıkaran Almanlar arasındaki işbirliği Suriye sınırlarının dışına çıkarak İstanbul'a taşınmıştı.²⁴ 1918 yılında, Almanlar bölgeyi tahliye etmek zorunda kalmadan önce Osmanlı Müzesi görevlilerinden de destek alarak kazı çalışmalarını sürdürmüşlerdi. Çalışmaları daha sonra İtilaf güçleri bölgeye ulaştığında Fransız arkeologlar tarafından kaldığı yerden sürdürülecekti.²⁵

Birinci Dünya Savaşı'nın tam ortasında, Almanlar ve Osmanlıları böylesine emek gerektiren çalışmalara girişmeye yönlendirenin ne olduğunu belirtmek önem taşımaktadır. Modern çağda, savaşın ve işgalin geçmişten günümüze ulaşan kalıntılar üzerinde hak iddia etmeyle ilişkilendirildiği çok sayıda örnek mevcuttur. 18. yüzyılda Napolyon'un Mısır'ı işgali ve 19. yüzyılda Fransız ve İtalyanların Kuzey Afrika'da sömürgecilik faaliyetlerini artırmasından 21. yüzyılda sözde Irak Şam İslam Devleti'nin Suriye ve Irak'ı işgal etmesine kadar, geçmişten gelen kalıntıların korunması ve yıkıma uğratılması, çok sayıda siyasi, ekonomik ve kültürel sebeple ilişkilendi-

20 Stein, "Archaeology and Monument Protection in War: The Collaboration Between the German Army and Researchers in the Ottoman Empire, 1914–1918."

21 Aziz Ogan, 1917'de Şam'a gönderilmiş ve 1918 yılına kadar anıtları koruma komisyonunda Osmanlı temsilcisi görevini sürdürmüştü. Theodor Wiegand ile yakın arkadaş olmuştu. Ogan İzmir'e döndüğünde Wiegand, Didyma ve Pergamon kalıntılarının bulunduğu bölgede kazılar yapmıştı. Melania Savino, "Narrating the "New" History: Museums in the Construction of the Turkish Republic," *Great Narratives of the Past Traditions and Revisions in National Museums: Conference Proceedings from EuNaMus. Paris 29 June-1 July and 25-26 November 2011, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen* içinde, der. Dominique Poulot, Felicity Bodenstein ve José María Lanzarote Guiral (Linköping: Linköping University Electronic Press, 2012), 253–64. http://www.ep.liu.se/ecp_home/index.en.aspx?issue=078.

22 Sebastian Willert, "Zwischen deutsch-osmanischen Kriegszielen und Museumsinteressen: Das Deutsch-Türkische Denkmalschutz-Kommando im Ersten Weltkrieg," in *Renationalisierung oder Sharing Heritage? Wo steht die Denkmalpflege im Europäischen Kulturerbejahr 2018?* içinde, der. Stephanie Herold, Anneli Randra ve Ingrid Scheurmann, Veröffentlichungen des Arbeitskreises Theorie und Lehre der Denkmalpflege e.V. 28 (Holzwind: Jörg Mitzkat, 2019), 42–49. <https://books.ub.uni-heidelberg.de/arhistoricum/reader/download/496/496-17-87707-1-10-20200207.pdf>.

23 Theodor Wiegand ve Cemal Paşa, *Alte Denkmäler aus Syrien, Palästina und Westarabien: 100 Tafeln mit beschreibendem Text* (Berlin: Reimer, 1918), <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/wiegand1918>.

24 Ernest Mamboury ve Theodor Wiegand, *Die Kaiserpaläste von Konstantinopel zwischen Hippodrom und Marmara-Meer* (Berlin: De Gruyter, 1934).

25 Jean Ebersolt, *Mission archéologique de Constantinople* (Paris: E. Leroux, 1921).

rilmektedir.²⁶ Bu sebepler arasında, işgalleri meşrulaştırmaktan kalıntıların satışıyla elde edilecek maddi gelire kadar birçok unsur sayılabilir.

Almanlar Osmanlı İmparatorluğu'nda işgalci değil müttefik konumundaydı. Almanları anıtları korumayla ilgili çalışmalar yapmaya yönlendiren unsurların neler olduğunu öğrenmek için savaşın ilk yılının mercek altına alınması gerekir. İlk yılda, Almanya ordusu Leuven Üniversitesi'nin itibarlı kütüphanesini, daha sonra Reims Katedrali'ni tahrip etmiştir. Bu değerli kültürel anıtların yıkımı, uluslararası mecrada büyük tepkiyle karşılanmış ve Almanlar dünya çapında barbar olmakla suçlanmıştır.²⁷ Bu suçlamaların ardından Almanlar, 1914 yılında Batı Cephesi'nde anıt koruma birimleri kurmuştur.²⁸ Taburları kültürel eserlerden uzaklaştırmayı ve bu şekilde eserleri korumayı amaçlayan birimlerde çok sayıda Alman ve Avusturyalı arkeolog görev yapmıştır. Almanlar ve Osmanlılar arasındaki iş birliği daha sonra ve farklı amaçlarla ortaya çıkmıştır. Bunun, Almanlar ve Osmanlılar arasındaki ilişkiyi güçlendirmeye yönelik olduğu düşünülmektedir. İki ülke, 1916 yılından itibaren farklı ortak kültürel faaliyetlerde de bulunmuştur.²⁹ Alman ekibi, İngiliz işgalciler bölgeye varmadan önce Osmanlı ordusunun Mezopotamya'daki tarihi eserleri Müze-i Hümayun'a taşımaya da yardımcı olmuştur. Osmanlı hükümeti, bu konularda kendileriyle iş birliği yapan Alman askerlere müteşekkik olmuş ve onları bir nişanla ödüllendirmiştir.³⁰ Almanların Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde gerçekleştirdiği arkeolojik çalışmalar, askeri istihbarat toplama açısından da faydalı olmuştur. Bu iş birliği, ilerleyen zamanlarda kullanılacak arkeolojik çalışma izinlerinin yanı sıra kazılar ile buluntuların paylaşılması üzerinde özel ayrıcalıklar elde etme konularında da yarar sağlamıştır.³¹

Yukarıda sözü geçen *Alte Denkmäler aus Syrien, Palästina und Westarabien* eserinin tanıtımında, Cemal Paşa'nın hedeflerine kısaca değinilmektedir. Cemal Paşa, söz konusu eserde iki farklı kitleye hitap etmektedir. İlki Avrupalılardır. Eserde, Avrupalıların 19. yüzyıla dayanan, Osmanlıların uygar olmadıkları ve kendi eski eserlerini korumaya özen gösteremedikleriyle ilgili bir ithamına yanıt verilmiştir. Cemal Paşa, anıt koruma birimi oluşturarak Osmanlıların eski eserlerin korunmasına ve incelenmesine önem verdiğini vurgulayabilmiştir. Eserde hitap edilen ikinci kitle Osmanlı vatandaşlarıdır. Cemal Paşa, bu kitabı okuyanların ve hem Osmanlıların hem eski uygarlıkların geride bıraktıkları eski eserlerin fotoğraflarına bakanların, tarihin muhteşemliğine tanık olarak Osmanlı vatandaşı olmaktan gurur duyacağını belirtmiştir.

26 Ör. bkz. Bonnie Effros, *Incidental Archaeologists: French Officers and the Rediscovery of Roman North Africa* (Ithaca: Cornell University Press, 2018), <https://doi.org/10.7591/9781501718540>; Massimiliano Munzi, *L'epica del ritorno: Archeologia e politica nella Tripolitania italiana* (Rome: L'Erma' di Bretschneider, 2001).

27 Ör. bkz. John P. Williams, "The Flames of Louvain: Total War and the Destruction of European High Culture in Belgium by German Occupying Forces in August 1914," *The Great War in Belgium and the Netherlands: Beyond Flanders Fields* içinde, der. Felicity Rash ve Christophe Declercq (Cham: Springer International Publishing, 2018), 35-47, https://doi.org/10.1007/978-3-319-73108-7_3.

28 Paul Clemen, *Kunstschutz im Kriege; Berichte über den Zustand der Kunstdenkmäler auf den verschiedenen Kriegsschauplätzen und über die deutschen und österreichischen Massnahmen zu ihrer Erhaltung, Rettung, Erforschung* (Leipzig: E.A. Seemann, 1919).

29 Bkz. Gizem Tongo, "Ottoman Painting and Painters during the First World War" (Doktora tezi, University of Oxford, 2017). Ayrıca Suha Özkan, "Türk-Alman Dostluk Yurdu Öneri Yarışması, 1916," *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi* 1, no. 2 (Sonbahar 1975).

30 BOA MF.MKT.1234 63 (1336 Ş 29). "Babil harabesinden çıkarılan eski eserleri İngiliz istilasından evvel kaldıran ancak Ane'de esir düşen Irak Ordusu'nda vazifeli Mülazım-ı Evvel Doktor Konrad Proviser ve bu eserleri İstanbul'da Müze-i Hümayun'a ulaştıran Yıldırım Ordusu'nda Yüzbaşı Walter Andre'nin Mecidi Nişanı ile taltifleri."

31 Osmanlı ve Almanların arkeolojik kuruluşları arasındaki karmaşık ve sıklıkla gergin ilişkinin ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Willert, "Zwischen Deutsch-Osmanischen Kriegszielen."

Kitapta, bu eseri eline alan tüm Osmanlı vatandaşlarının eski eserleri saygıyla koruma konusundaki sorumluluklarını öğreneceğinden de bahsedilmektedir. Burada, iki kitleye birden yönlendirilen farklı bir mesaj da söz konusu olabilir. Tıpkı anıt koruma biriminin çalışmaları gibi, bu kitap da Suriye'de Bizans, Arap ve Osmanlı dönemlerindeki Müslüman, Hristiyan ve Yahudilere ait tüm eski eser ve kalıntıları kucaklayıcı niteliktedir. Dolayısıyla, kitapta Osmanlı Devleti'nin, her kesimden halkın tarihine ışık tutma amacının ifade edildiği de söylenebilir. Kapsayıcılık üzerindeki bu vurgu, 1915 ve 1916'da olan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak birliği ve toplumsal bütünlüğünü sarsan olaylar düşünüldüğünde oldukça yetersiz kalsa da Osmanlı liderlerinin savaş sırasında toplumsal birliği sağlamak için geçmişin bıraktığı kalıntılardan yararlanabileceğini düşünmesi önem taşımaktadır.

İtilaf devletleri için ikinci döneme geçtiğimizde, Makedonya ve Kafkasya Cepheleği'ndeki gelişmeler, arkeologların etkinliklerinin yanı sıra kültürel mirasla ilgili faaliyetlerin kurumsallaştırılmasıyla ilgili içgörüler sunmaktadır. İngiliz ve Fransız hükümetleri, 1915 yılında birliklerini Yunanistan'ın kuzeyine gönderdiklerinde, uzun süre çıkmazda kalmıştır. Arkeolojik eser cennetine konumlandırılmış birlikler ve Fransız ordusunun bilimsel araştırmaların sürdürülmesi yönünde sağladığı katkının, Fransızları kazı çalışmalarına başlamaya yönlendirdiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, İtilaf Devletleri'nin *Armée d'Orient* ordusu başkomutanı Maurice Sarrail, Mayıs 1916'da bir Arkeoloji İdaresi kurmuştur.³² Burada samimi bir bilgi ve bilim yaratma amacından bahsedebiliriz.³³

Makedonya Cephesi'nde farklı bir bölgede faaliyet sürdüren İngilizler ise Arkeoloji İdaresi kurmamış olsa da kazı çalışmaları gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte, İtilaf Devletleri, Yunan toplumu ile yerel idarenin güvenini tazelemek için arkeolojik faaliyetlerine daha kurumsal bir hava kazandırmak zorunda kalmıştır. Atina basını, İtilaf Devletleri'ni arkeolojik buluntuları yağmalamakla itham eden makaleler yayınlamaya başlamıştır. Bu ithamların gerçek dayanaklara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Kasım 1917'de, buluntularla dolu on bir kasa Yunanistan'dan Louvre Müzesi'ne gönderilmiştir. Buna karşın, her iki ordu da buluntularla ilgili yapılabilecek işlemler hakkında yönetmelikler oluşturmaya başlamış ve tüm arkeolojik eserlerin bildirilip Selanik'e gönderilmesi gerektiği hakkında karar almışlardır. İngiliz ve Fransızlar farklı bölgelerde faaliyet gösterdiğinden iki ayrı koleksiyon oluşturulmuştur. Fransız koleksiyonu Se-

32 İdarenin kuruluşu ve 1918'den faaliyetleri hakkında ayrıntılı bir rapor için bkz. Gustave Mendel, "Les travaux du service archéologique de l'armée française d'Orient," *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 62, no. 1 (1918): 9–17, <https://doi.org/10.3406/crai.1918.73940>. Faaliyetlerinin bilimsel incelemesi için bkz. Andrew Shapland ve Evangelina Stefani, der., *Archaeology Behind the Battle Lines: The Macedonian Campaign (1915–19) and its Legacy*, British School at Athens - Modern Greek and Byzantine Studies 4 (London: Routledge, 2017).

33 Fransız Arkeoloji İdaresi başkanı Mendel, sanat tarihçileri ve Türk hayranlarınca değer verilecek, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda "doğuya özgü" dekorasyon eserlerinden oluşan bir albüm yayınlamayı bile teklif etmiştir. Mendel'in "Osmanlı" terimini kullanmaması ve Fransızların bakımı ihmal edilen anıtlara buldukları katkı hakkında övünmesi ilgi çekicidir. Mendel, görüşlerini şöyle ifade etmiştir: "Nous avons cru, en outre, devoir faire une place à une série de monuments qu'on a trop longtemps négligés. Il a existé en Orient, au xvme et dans la première partie du xixe siècle, un art décoratif fastueux et charmant : sculpteurs sur pierre et sur bois, ébénistes, imagiers, ce sont eux qui ont décoré les iconostases des églises et les plafonds des riches konaks, exécuté ces meubles domestiques ou cultuels en marqueterie d'ivoire, de nacre et d'écaillé, sculpté les fontaines consacrées par de pieux musulmans et peuplé les cimetières turcs de leurs stèles enguirlandées et fleuries. Le Service archéologique se propose, avec la collaboration de la Section photographique de l'armée d'Orient (dirigée à Salonique par le lieutenant Georges Rémond), de constituer un album de ces bois, de ces marbres et de ces icônes. Ce recueil sera également précieux aux historiens de l'art et aux fervents de la 'turquerie'." Mendel, "Les travaux du service archéologique de l'armée française d'Orient," 16–17.

lanik'te Yorgo Rotundası olarak bilinen tarihi katedralde, İngilizlerinki ise Beyaz Kule'de yer almıştır. Kulede Kıdemli Yüzbaşı Ernest Gardner tarafından düzenlenen bir kat, *British Salonika Force Museum* olarak adlandırılmıştır.³⁴ Kendisi savaştan önce bir klasik arkeoloji profesörü ve Atina İngiliz Okulu'nun yöneticisiydi. Müze halka açık olmasa da görünüşe göre Gardner, meraklılarına müzeyi gezdiriyordu.³⁵

Rusların Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu bölgelerini işgali kurumsal arkeolojik faaliyetlere daha fazla örnek sunar. Diğer işgalci güçlerin aksine Rusların, en başından beri Osmanlı toprakları üzerinde arkeolojiyle ilişkili planları olduğu bilinmektedir. 1914'te Kafkasya Cephesi'ni kurup Osmanlı topraklarını işgale başladıklarından 1917 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun doğusunda çok sayıda arkeolojik ve etnografik çalışma gerçekleştirmişlerdir. On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı topraklarında kurulan ve savaş başladığında kapatılan Rus Arkeoloji Enstitüsü (RAIK), bu çalışmalarda etkin olarak faaliyet göstermiştir. RAIK'in faaliyetlerinin yanı sıra Rus ordusu, 1916'da işgal edilen bölgelerde etkin olan, "Eski Eserler için Koruma ve Kayıt Komisyonu" adlı bir birim de kurmuştur.³⁶ Bu, Alman-Türk Anıt Koruma Birliği ile benzer bir kuruluştur.

Rusların yürüttüğü arkeolojik faaliyetler, özellikle Bizans ve Hristiyanlık tarihine odaklananlar, Rus İmparatorluğu'nun Osmanlı topraklarındaki varlığına meşruluk kazandırma amacı taşıyan iki farklı iddia sunmasına olanak tanımıştır. Bunlardan ilki, Rusya'nın Bizans İmparatorluğu ile tarihi ve dini bir bağı olduğudur. İkincisi ise, değerini yalnızca kendilerinin bildiklerini iddia ettikleri kötü durumdaki eski eserleri restore etme konusunda sorumluluk hissetmeleridir. 1916 yılından itibaren İngiliz ve Fransızlar da benzer siyasi iddialar ortaya atacaktır.

Korumayla ilgili bu girişimlerin bir diğer yanı da askerlerin verdiği zararlarla ilgilidir. İngiliz kuvvetlerinin Bağdat'ı işgalinin ardından iki yıl sonra bölgedeki eski eserlerin korunmasını üstlenmeyle ilgili iddiasını bildirmesi, buna harika bir örnektir. Bu bildirimde; tüm eski eserlerin işgal edilen bölgedeki idarecilerin mülkü olduğundan ve bunların izinsiz olarak bölgeden alınmasının yasak olduğundan bahsedilmektedir. Bildirime göre askerler, eski eserlere zarar vermekte, bunları izinsiz olarak almakta ve/veya satmaktadır. Bu yöntemi izleyenler yalnızca İngilizler değildir. 1916 yılında, Kuzey Anadolu'ya giren Rus ordusunun, eski eserleri tahrip ettiğini ve kaçakçılığını yaptığını gören Rus Orduları başkomutanı Nikolai Yudenich, Rus ordusunun işgali altında olan bölgelerde anıtların ve kültürel eserlerin ayırım yapılmaksızın tahribat, yağmalama, satış, satın alma veya izinsiz şekilde toplanmasının kesinlikle yasak olduğu ve eserlerin devlet koruması altında olduğunu bildirmiştir. Benzer şekilde İtalyanlar da 1915'te Avusturya'yı işgal ettiklerinde tarihi eserleri ve sanat eserlerini korumaya yönelik düzenlemeler oluşturmuştur.

Bu önlem, düzenleme ve bildirimlerin tümünün karşı taraflarda savaşan birçok muharip tarafından uygulanması, eski eserleri tahrip etme, yağmalama ve eserlerin kaçakçılığını yapma gibi faaliyetlerin her yerde gerçekleştiğini göstermektedir. Askerlerin vatanlarındaki sevdikleri için eski eserleri hatıra olarak yanlarına alması, buldukları eserleri gelir elde etmek için satması veya eserleri atış pratiği yapmak ya da adlarını kazımak için kullanması gibi etkinlikler, bilim

34 Ch. Picard vd., "Macedonia," *The Annual of the British School at Athens* 23 (1918): 1–103.

35 'Bu müzedeki eserler, British Salonika Force Museum'da görüntülenebilir; The British Museum, "British Salonika Force Museum," erişim 3 Eylül 2021, <https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG138946?id=BIOG138946&page=1#page-top>.

36 Pınar Üre, "Byzantine Heritage, Archaeology, and Politics Between Russia and the Ottoman Empire: Russian Archaeological Institute in Constantinople (1894–1914)" (Doktora tezi, The London School of Economics and Political Science, 2014), 244.

insanlarının bulgularda bağlama ulaşamamasına, askeri ve siyasi liderlerin savaş faaliyetleriyle ilgili uluslararası skandalları önleyememesine neden olmuştur.

Bu makalede Yunanistan'dan Suriye'ye ve Doğu Anadolu'ya kadar geniş bir coğrafi alana yer verilmiş, Osmanlılara ek olarak savaşa katılan çeşitli Avrupa güçlerinden bahsedilerek Birinci Dünya Savaşı sırasında kültürel mirasla ilgili faaliyetlerin tablosunu çizmek amaçlanmıştır. Bu hikayenin aktörleri arasında, düşük rütbeli bir erden seçkin bir profesöre ve binlerce askeri yöneten komutanlara kadar geniş bir kesimden insanlar yer almaktadır. Savaş sırasında arkeologların askerlik faaliyetleri de yaptığını, askerlerin ise amatör arkeologlara dönüştüğünü vurgulamak istedim. Hem askerlerin hem bilim insanlarının savaşta birden fazla rol üstlendiğinin de altını çizdim. Her iki grup da eserleri tahrip etmiş, korumuş, yağmalamış ve araştırma yapmıştı. Savaşın şiddetinden her kesim etkilenmişti. Top ateşle yaralanmış, sıtmaya yakalanmış, fiziksel ve ruhsal anlamda yorgunluk çekmişlerdi. Bilimsel çalışmalar, savaştaki şiddetten kaçış için bir sığınak görevi görmüştü. Savaş, arkeolojiyi (ve genel olarak kültürel mirası) bir silah ve propaganda yöntemi olarak kullanmayla ilgili fırsatlar da doğurmuştur. Dolayısıyla, bilim insanlarının faaliyetlerinin, savaşan imparatorlukların hükümler ve sömürgecilikle ilgili yönelimleri doğrultusunda incelenmesi gerekir. Askerlerin gelir elde etmek için eski eserlerin kaçakçılığını yapması ve askerler ile arkeologların savaştıkları ülkenin yasalarına aykırı olsa da bulduklarını kendi ülkelerine göndermesi gibi bireyleri vahim durumları avantaja dönüştürmeye iten durumlar da göz önünde bulundurulmalıdır.

Kültürel mirasla ilgili faaliyetlerin ardındaki bir diğer nedenin de bilgiye ulaşma isteği ve bilim üretme olduğunu düşünüyorum. Bilim insanları yalnızca propaganda amacıyla veya devletin yönlendirmesi nedeniyle araştırma yapmıyordu; kötü bir durumu en iyi şekilde değerlendirme ve geçmişe ışık tutma konusunda son derece isteklilerdi. Aynı durum, her rütbeden (bazı) askerler için de geçerliydi. Bu askerler, kültürel mirasın önemi ve eski eserlerin korunmasının gerekliliği konusunda bilinç sahibiydi.

Savaş, birçok değişikliği de beraberinde getirmişti. Birinci Dünya Savaşı sırasında geçmişin ve eski eserlerin bambaşka bir şekilde önem kazandığını görüyoruz. Savaşta ilk anıt koruma birimleri kurulmuştu. Ek olarak, bununla ilgili örnekler savaştan önce de mevcut olsa bile, ihtilaf durumunda kültürel miras eserleriyle ilgili yapılması gerekenler konusunda ayrıntılı yönetmelikler ilk kez belirlenmişti. Dünya çapında, kültürel ve eski eserlerin korunmasına değer veren bir görüş hâkim olmaya başlamıştı. Kültürel mirasın korunması konusu savaş sonrası dönemde daha da karmaşık bir hale gelmişti.

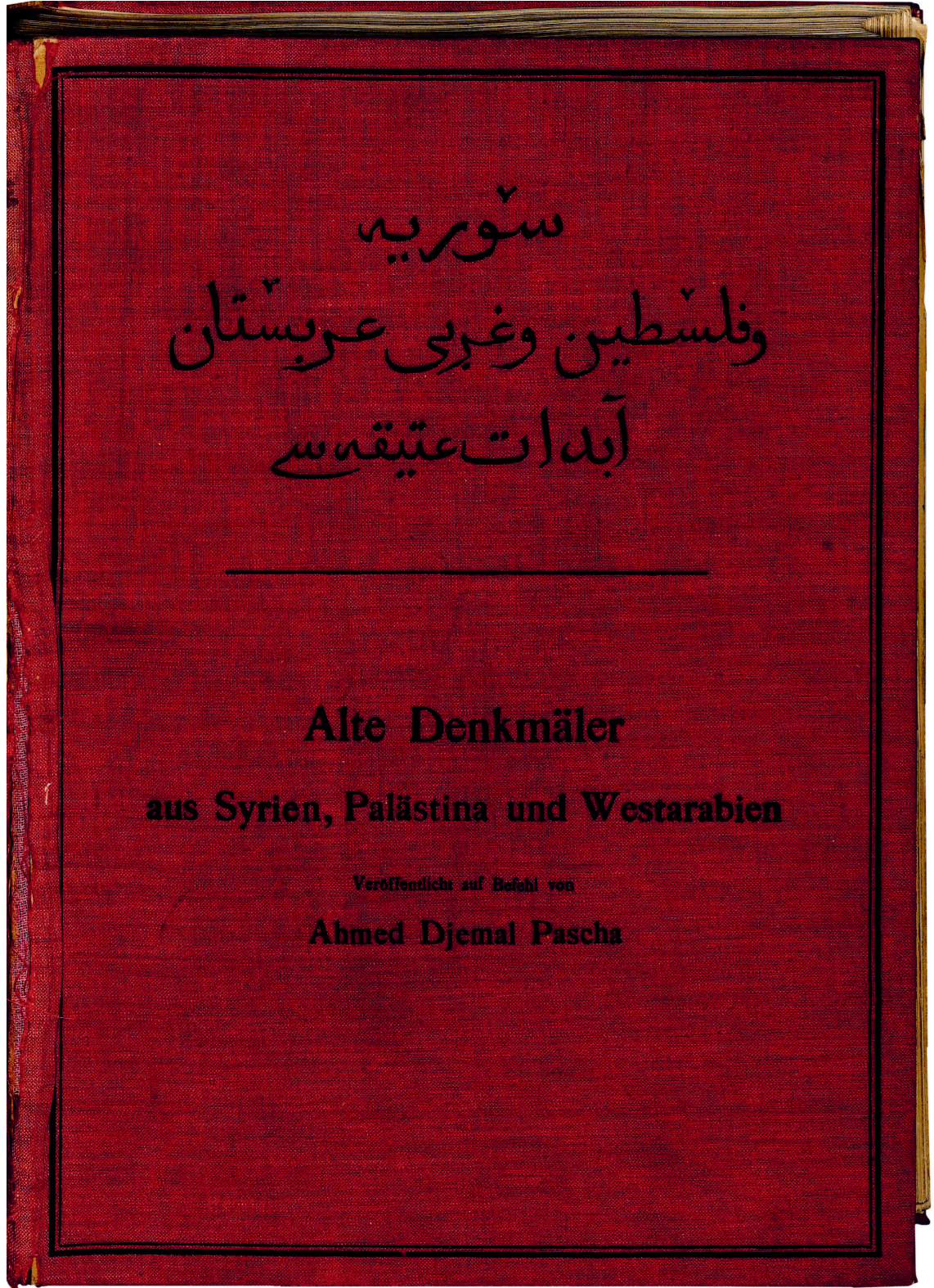

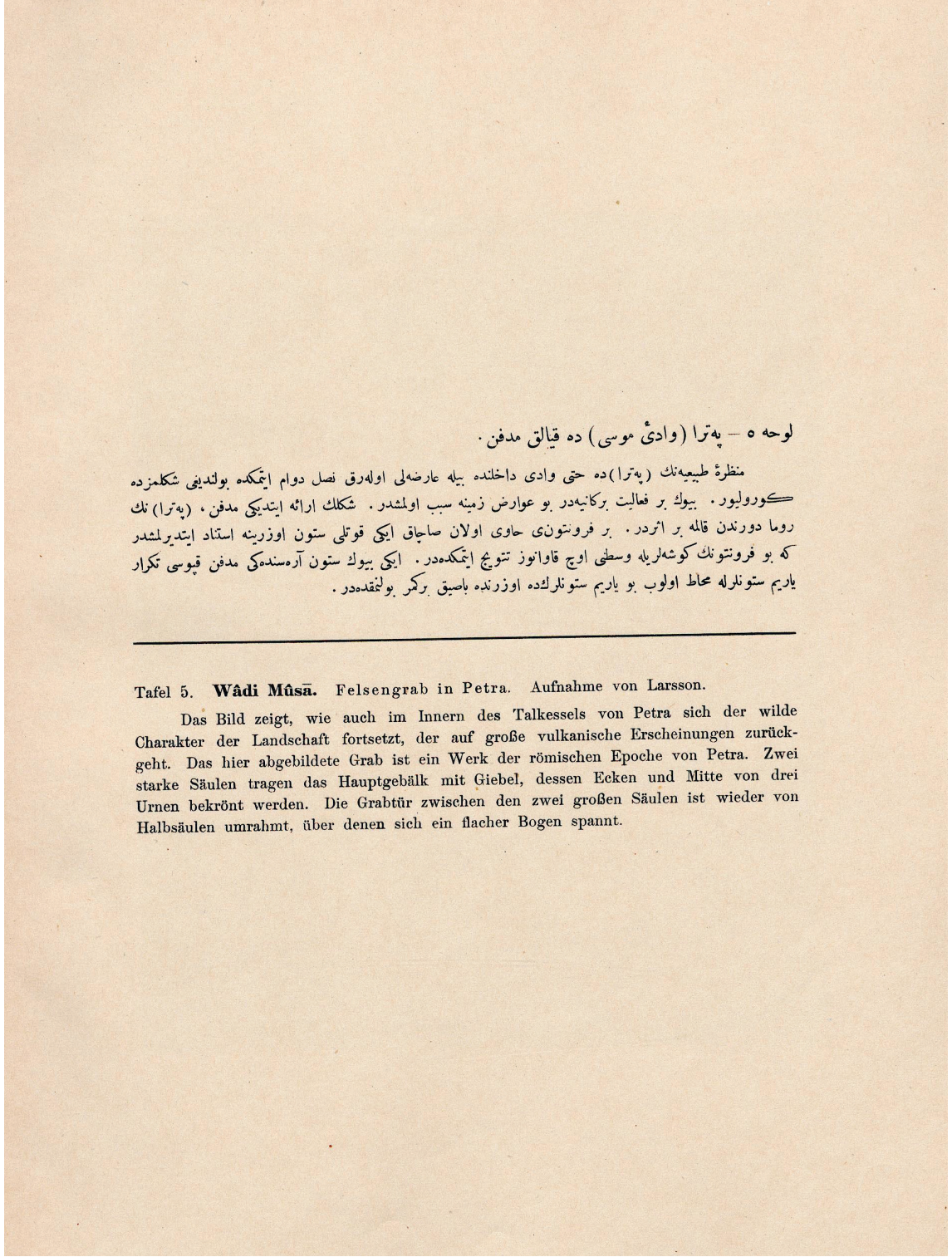
Fig. 1: The title page of *Alte Denkmäler aus Syrien, Palästina und Westarabien* (Ancient Monuments of Syria, Palestine and West Arabia).

Fig. 1: *Alte Denkmäler aus Syrien, Palästina und Westarabien* (Suriye, Filistin ve Garbî Arabistan Abidat-ı Atikası) kitabının başlığı.

لوحة ۵ - په ترا (وادی موسی) ده قیالغ مدفن .

منظره طبیعیہ نك (په ترا) ده حتی وادی داخلندہ بیلہ عارضہلی اولہرق فصل دوام ایتمکده بولدیئی شکلمزده
 کورولبور . بیوک بر فعالیت برکانبهدر بو عوارض زمینہ سبب اولمشدر . شکلک ارانہ ایندیکی مدفن ، (په ترا) نك
 روما دورندن قالمه بر اثردر . بر فرونتونی حاوی اولان صاجاق ایکی قوتلی ستون اوزرینه استناد ایتدیرلمشدر
 که بو فرونتونک کوشه لرپه وسطی اوج قاوانوز تتویج ایتمکدهدر . ایکی بیوک ستون آرمسندہکی مدفن قبوسی تکرار
 یاریم ستونلرله محاط اولوب بو یاریم ستونلرکده اوزرندہ باصیق برکمر بولمقدهدر .

Tafel 5. **Wādi Mūsā.** Felsengrab in Petra. Aufnahme von Larsson.

Das Bild zeigt, wie auch im Innern des Talkessels von Petra sich der wilde Charakter der Landschaft fortsetzt, der auf große vulkanische Erscheinungen zurückgeht. Das hier abgebildete Grab ist ein Werk der römischen Epoche von Petra. Zwei starke Säulen tragen das Hauptgebälk mit Giebel, dessen Ecken und Mitte von drei Urnen bekrönt werden. Die Grabtür zwischen den zwei großen Säulen ist wieder von Halbsäulen umrahmt, über denen sich ein flacher Bogen spannt.

Figs. 2 and 3: Pages from *Alte Denkmäler aus Syrien, Palästina und Westarabien* (Ancient Monuments of Syria, Palestine and West Arabia) showing Petra on the left and information about Petra on the right in Ottoman and in German.

Fig. 2 ve 3: *Alte Denkmäler aus Syrien, Palästina und Westarabien* (Suriye, Filistin ve Garbî Arabistan Abidat-ı Atikası) kitabından bir kesit. Solda Petra'nın fotoğrafı, sağda ise Osmanlıca ve Almanca dillerinde Petra hakkında bilgi yer alıyor.

Bibliography - Kaynakça

Primary Sources - Birincil Kaynaklar

- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA) [Turkish Presidency State Archives of the Republic of Turkey—Department of Ottoman Archives]:
 BOA DH.II.28-2.33 (1332 Ca 4 Ah)
 BOA M.F.MKT 1214.63 (1334 R 29)
 BOA D.H.EUM.VRK 25.29. (1334 B 06)
 BOA MF.MKT.1234 63 (1336 Ş 29)

Secondary Sources - İkincil Kaynaklar

- Abi, Ceren. "Byzantine Archaeology during the First World War and the Allied Occupation (1914–1923): Destruction, Exploitation, and Protection." In *Byzantine Archaeology in Istanbul*. Istanbul: Pera Museum, forthcoming.
- The British Museum. "British Salonika Force Museum." Accessed 3 September 2021. <https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG138946?id=BIOG138946&page=1#page-top>.
- Cephanecigil, Gül. "Teaching the "Science of Antiquities" in the Late Ottoman Turkey: Eckhardt Unger and 'İlm-i Asar-ı Atika Medhali' [Introduction to the Science of Antiquities]." *AIZ ITU Journal of Faculty of Architecture* 13, no. 2 (2016): 175–84. <https://doi.org/10.5505/ituja.2016.46320>.
- Chase, George H. "Archaeology in 1915." *The Classical Journal* 12, no. 3 (1916): 200–8.
- Clemen, Paul. *Kunstschutz im Kriege; Berichte über den Zustand der Kunstdenkmäler auf den verschiedenen Kriegsschauplätzen und über die deutschen und österreichischen Massnahmen zu ihrer Erhaltung, Rettung, Erforschung*. Leipzig: E. A. Seemann, 1919.
- Clogg, Richard. "Academics at War: The British School at Athens during the First World War." *British School at Athens Studies* 17 (2009): 163–77.
- Deane, Sidney N. "Archaeological News." *American Journal of Archaeology* 27, no. 3 (1923): 341–80. <https://doi.org/10.2307/497854>.
- Ebersolt, Jean. *Mission archéologique de Constantinople*. Paris: E. Leroux, 1921.
- Edhem, Halil. *Kayseriye Şehri: Mebâni-i İslâmiyye ve Kitâbeleri*. Istanbul: Matbaa-i Orhaniye, 1334 [1915].
- Edhem, Halil, and Max van Berchem. *Matériaux pour un corpus inscriptionum arabicarum, IIIe partie: Asie Mineure*. Cairo: Imprimerie de l'Institut français d'archéologie orientale, 1917.
- Effros, Bonnie. *Incidental Archaeologists: French Officers and the Rediscovery of Roman North Africa*. Ithaca: Cornell University Press, 2018. <https://doi.org/10.7591/9781501718540>.
- Fodor, Gábor. "Harp İstanbul'unda Macar Arkeolojisi: Konstantinopolis Macar Bilim Enstitüsü (1916–1918)." *YILLIK: Annual of Istanbul Studies* 2 (2019): 103–17.
- Hisar, Abdulkhak Şinasi. "Müzelerimizin İlk Zamanları." *Türk Yurdu* 261 (1956): 281.
- Krempf, Thérèse. "Le service archéologique de l'armée d'Orient, une archéologie en guerre." *Bulletin de l'Institut Pierre Renouvin* 46, no. 2 (2017): 77–90.
- Malley, Shawn. *From Archaeology to Spectacle in Victorian Britain: The Case of Assyria, 1845–1854*. Farnham: Ashgate, 2012.
- Mamboury, Ernest, and Theodor Wiegand. *Die Kaiserpaläste von Konstantinopel zwischen Hippodrom und Marmara-Meer*. Berlin: De Gruyter, 1934.
- Mendel, Gustave. "Les travaux du service archéologique de l'armée française d'Orient." *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 62, no. 1 (1918): 9–17. <https://doi.org/10.3406/crai.1918.73940>.
- "Muhafaza-i Âsâr-ı Atfika Encümen-i Daimisi: Bir Senelik Mesaisine Dair Rapor, 21 Mayıs 1334," Numero 1. Darülhilafetül Aliye [Istanbul]: Muhafaza-i Âsâr-ı Atfika Encümen-i Daimisi, 1336 [1917].
- Munzi, Massimiliano. *L'epica del ritorno: Archeologia e politica nella Tripolitania italiana*. Rome: L'Erma di Bretschneider, 2001.
- Ogan, Aziz. "Bay Halil Ethem." *Yeni Türk Mecmuası* 73 (1939): 4–7.
- Özdemir, Ayşe. "A History of Turkish Archaeology from the 19th Century to the End of the Single Party Period." Master's thesis, Boğaziçi University, 2001.
- Özkan, Suha. "Türk-Alman Dostluk Yurdu Öneri Yarışması, 1916." *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi* 1, no. 2 (Fall 1975): 177–210.
- Picard, Ch., E. A. Gardner, F. N. Pryce, W. Cooksey, A. M. Woodward, S. Casson, F. B. Welch, and Marcus N. Tod. "Macedonia." *The Annual of the British School at Athens* 23 (1918): 1–103.
- Rey, Léon. "Observations sur les sites préhistoriques et protohistoriques de la Macédoine." *Bulletin de Correspondance Hellénique* 40, no. 1 (1916): 257–92. <https://doi.org/10.3406/bch.1916.1478>.

- Savino, Melania. "Narrating the "New" History: Museums in the Construction of the Turkish Republic." In *Great Narratives of the Past Traditions and Revisions in National Museums: Conference Proceedings from EuNaMus; Paris 29 June–1 July and 25–26 November 2011, European National Museums; Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizens*, edited by Dominique Poulot, Felicity Bodenstein, and José María Lanzarote Guiral, 253–64. Linköping: Linköping University Electronic Press, 2012. http://www.ep.liu.se/ecp_home/index.en.aspx?issue=078.
- Schrader, Friedrich. "Die Kunstdenkmäler Konstantinopels." *Der Neue Orient Band 5* (1919): 302–4 and 352–54.
- Shapland, Andrew, and Evangelina Stefani, eds. *Archaeology Behind the Battle Lines: The Macedonian Campaign (1915–19) and Its Legacy*. British School at Athens - Modern Greek and Byzantine Studies 4. London: Routledge, 2017.
- Stavrinou, Miranda. "Gustave Fougères, l'École française d'Athènes et la propagande en Grèce durant les années 1917–1918." *Bulletin de Correspondance Hellénique* 120, no. 1 (1996): 83–99. <https://doi.org/10.3406/bch.1996.4589>.
- Stein, Oliver. "Archaeology and Monument Protection in War: The Collaboration Between the German Army and Researchers in the Ottoman Empire, 1914–1918." In *Militarized Cultural Encounters in the Long Nineteenth Century. War, Culture and Society, 1750–1850*, edited by Joseph Clarke and John Horne, 297–317. London: Palgrave Macmillan, 2018. https://doi.org/10.1007/978-3-319-78229-4_1.
- Thys-Şenocak, Lucienne. *Divided Spaces, Contested Pasts: The Heritage of the Gallipoli Peninsula*. London: Routledge, 2018.
- Tongo, Gizem. "Ottoman Painting and Painters during the First World War." PhD diss., University of Oxford, 2017.
- Umar, Ömer Osman. *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908–1938)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2004.
- Üre, Pınar. "Byzantine Heritage, Archaeology, and Politics Between Russia and the Ottoman Empire: Russian Archaeological Institute in Constantinople (1894–1914)." PhD diss., The London School of Economics and Political Science, 2014.
- Valenti, Catherine. "L'École française d'Athènes pendant la Grande guerre: une institution universitaire au service de l'Entente." *Guerres mondiales et conflits contemporains* 204, no. 4 (2001): 5–14.
- Willert, Sebastian. "Zwischen deutsch-osmanischen Kriegszielen und Museumsinteressen: Das Deutsch-Türkische Denkmalschutz-Kommando im Ersten Weltkrieg." In *Renationalisierung oder Sharing Heritage? Wo steht die Denkmalpflege im Europäischen Kulturerbejahr 2018?*, edited by Stephanie Herold, Anneli Randla, and Ingrid Scheurmann, 42–49. Veröffentlichungen des Arbeitskreises Theorie und Lehre der Denkmalpflege e.V. 28. Holzjinder: Jörg Mitzkat, 2019. <https://books.ub.uni-heidelberg.de/arhistoricum/reader/download/496/496-17-87707-1-10-20200207.pdf>.
- Williams, John P. "The Flames of Louvain: Total War and the Destruction of European High Culture in Belgium by German Occupying Forces in August 1914." In *The Great War in Belgium and the Netherlands: Beyond Flanders Fields*, edited by Felicity Rash and Christophe Declercq, 35–47. London: Palgrave Macmillan, 2018. https://doi.org/10.1007/978-3-319-73108-7_3.
- Wiegand, Theodor, and Cemal Paşa. *Alte Denkmäler aus Syrien, Palästina und Westarabien: 100 Tafeln mit beschreibendem Text*. Berlin: Georg Reimer, 1918. <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/wiegand1918>.